






Nijniy Novgorodlu Tüccar Vasiliy Baranşikov'un Seyahatnamesinde 18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı Toplumu

Ottoman Society in the Last Quarter of the 18th Century in the Travelogue of the Merchant Vasily Baranshikov From Nizhny Novgorod

Cumhur Kaygusuz* , Alim Abidulin** , Nadejda Vershinina*** 



*Dr., Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Devlet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Dünya Tarihi Enstitüsü, Rusya Tarihi ve Politikası Bölümü, Rusya Federasyonu

**Doç. Dr., Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Devlet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Dünya Tarihi Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Kültürel Dil Bilimi Bölümü, Rusya Federasyonu

***Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Devlet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Dünya Tarihi Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Kültürel Dil Bilimi Bölümü, Rusya Federasyonu

ORCID: C.K. 0000-0002-1640-9439
A.A. 0000-0002-3322-0240
N.V. 0000-0001-6088-490X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Cumhur Kaygusuz,
Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Devlet Üniversitesi,
Uluslararası İlişkiler ve Dünya Tarihi Enstitüsü, Rusya
Tarihi ve Politikası Bölümü, Rusya Federasyonu
E-posta/E-mail: cumhurkaygusuz@gmail.com

Başvuru/Submitted: 06.10.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
17.12.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
23.12.2020

Kabul/Accepted: 24.12.2020

Atf/Citation:

Kaygusuz, Cumhur, Abidulin, Alim ve Vershinina, Nadejda. "Nijniy Novgorodlu Tüccar Vasiliy Baranşikov'un Seyahatnamesinde 18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı Toplumu." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 73 (2021): 103-115. <https://doi.org/10.26650/iutd.816151>

ÖZ

Doğu meselesi, 18. yüzyılın son çeyreği itibarıyla Rusya İmparatorluğu'nun dış politikasına yön veren en mühim etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Rus toplumunun Müslüman bir ülke olan Osmanlı İmparatorluğu'na, geleneklerine, adetlerine, dini inancına, harp sanatlarına ve ekonomisine olan ilgisi, iki devlet arasındaki askeri, diplomatik ve ekonomik etkileşim yollarını bulma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla diplomatik temsilcilikler tarafından kaleme alınan raporların yanı sıra, mühim bilgiler içeren edebi eserler de önemli birer kaynak niteliğine haiz olmaktadır. Bahsi geçen edebi yapıtlardan biri de Nijniy Novgorodlu Tüccar Vasiliy Baranşikov'un Amerika, Asya ve Afrika kıtalarındaki Talihsiz Serüveni (1780-1787) adlı seyahatnamesidir. Çalışmamızda söz konusu edebi eserin tarihi bir kaynak olarak güvenilirlik derecesi analiz edilirken, Türk-Rus gerginliğinin tavan yaptığı bir dönemde İstanbul'da yaşayan bir Rusya İmparatorluğu vatandaşının gözünden şehrin ve Osmanlı sosyal hayatının nasıl tasvir edildiği ve Baranşikov'un yaptığı karşılaştırmalar ışığında "öteki" algısı da incelenmektedir.

Anahtar sözcükler: Osmanlı İmparatorluğu, Yeniçeri, Doğu Seyahati, Türk-Rus ilişkileri, Vasiliy Baranşikov

ABSTRACT

By the end of the XVIII century, the most important problem of the Russian's Empire foreign policy was the "Eastern question". The interest of the Russian society in the Ottoman's Empire traditions, customs, religion, military affairs and economy was linked to necessity to find ways for cooperation between both states in military, diplomatic and economic spheres. In this situation, literary works served as a source of useful information apart from the reports of diplomatic embassies about an exotic country. One of them was the travel notes "Unlucky adventures of Nizhny Novgorod merchant Vasily Baranshikov in three parts of the world: America, Asia and Europe in 1780-1787", that was published in the last quarter of the 18th century (1787). The problem of authorship and authenticity of this notes also were raised in the article as well as the degree of its value as a historical source. The main attention was paid to



the special features of representation of Istanbul by a Russian citizen in the East during the period of aggravation of relations between Russia and the Ottoman Empire, as well as the specifics of self-identification and perception of the "other" by our countryman.

Keywords: The Ottoman Empire, Janissary, Travelling to the east, Turkish-Russian relations, Vasily Baranishikov

Extended Abstract

By the end of the 18th century, the most important problem of the Russian's Empire foreign policy was the "Eastern question". The interest of Russian society in the Ottoman Empire's traditions, customs, religion, military affairs and economy was linked to the necessity of finding ways for cooperation between both states in military, diplomatic and economic spheres. In this situation, literary works served as a source of useful information apart from the reports of diplomatic embassies about an exotic country. Among them was the travel notes, '*Unlucky adventures of Vasili Baranikov, tradesman from Nizhny Novgorod in three continents: America, Asia and Europe from 1780 to 1787*,' that was published in the last third of the 18th century (1787). On the eve of the Ottoman-Russian War of 1787-1791, the Nizhny Novgorod merchant Vasily Baranishikov worked in St. Petersburg, then travels as a sailor to Copenhagen, where local scammers fraudulently deliver him to the ship of slavers. For about two months, Baranishikov serves as a recruit on the island of St. Thomas, then as a laborer on the island of Puerto Rico. In October 1782, he finally got his freedom and went to Europe as a sailor on a Venetian merchant ship. However, near the coast of Africa, Basil was captured by Turkish pirates, circumcised to Islam, and sold as a slave to Palestine. A year later, Baranishikov fled to Venice, and from there throws him to Istanbul, where he spent about 10 months in the janissary service.

Vasily Baranishikov described the Ottoman Empire as follows: the geography and architecture of Istanbul, the system of civil, spiritual and military ranks, the way of life, military service and everyday life of the Janissaries, the judicial system, the Sultan's harem, and religious rites. The author managed to convert to Islam, married and lived almost a year as an ordinary janissary having, of course, sufficiently mastered the language – all this together makes his work truly unique and informative from the point of view of the researcher, despite a significant share of artistic fiction.

The present article is devoted to the image of Istanbul and representation of Ottoman society through the eyes of a Nizhny Novgorod citizen in a work of art that was written during the escalation of the Russian-Turkish conflict, and therefore intentionally lacks obvious expressions of the author's admiration for Istanbul (excluding descriptions of the city's geographical location and luxury architecture). In the article are discussed the issues of state administration and religion of the Ottoman Empire and ways of their comparison with the Russian reality. The author analyzed the daily life and service of the Janissaries, as well

as the author's representation of the transformation of the janissary corps in the 18th century: from a formidable isolated force and participants in Palace coups by the end of the 18th century, the Janissaries turn into family merchants and artisans, thereby destroying the border between the military and trade and craft layers of the population. The author did not ignore the Ottoman judicial system based on the Muslim tradition. It is noted that criminal offenses are not treated as accurately here as in Russia, but self-destructive punishments against dishonest merchants and impaling Greeks accused of treason or murder are widespread. Throughout the text, the author highlights the brutality of the Ottoman system of punishments. This is why Russian traditions are regularly contrasted with the Ottoman ones, and such attempts to define social, cultural, and religious boundaries are usually found throughout the story – in homesickness and remorse over the 'forced' betrayal of the Orthodox faith. In particular, attention is paid to the peculiarities of Ottoman family life. The author's surprise was caused by complete obedience to his father – in-law and wife since such a way of life was alien to the young Nizhny Novgorod merchant, who, by the way, was waiting to return to his wife and two children in Nizhny Novgorod. Even more astonishing were polygamy in the Ottoman Empire and the Sultan's harem: describing the Islamic picture of Paradise, he draws an interesting analogy with the Sultan's earthly life, noting that Paradise was embodied in the Sultan's harems and luxurious life. The author is particularly interested in social mobility when converting to Islam against the background of relatively peaceful coexistence of representatives of many nations and religions. In particular, the article highlights the activities of the *Enderun* court school, which prepared gifted children for the highest military and civil posts of the Ottoman Empire. The author notes the strict discipline and humility of students who received a comprehensive education at school (military Affairs, languages, music training, art), while working in the Palace services. Thus, the Russian author notes and describes to his compatriots a new format of education for the Russian Empire, which was characterized by increased attention to the talents of the pupil. This system implied complete obedience to the official-fully developed, humble and loyal to the Sultan. The Ottoman Empire inherited the Roman tradition of granting citizenship to foreigners, allowing the most capable people to fill leadership positions regardless of ethnicity or social origin. It was this principle that became the main concept of the *Enderun* School and the foundation of a competent administrative system and, as a result – the centuries old power of the Ottoman Empire.

The article raises the problem of authorship and authenticity of a work of art and the degree of its value as a historical source. The opinions of scientists may be various about the personality and authorship of Vasily Baranshchikov, but for a historian-researcher who studies the history of Eastern societies and the Ottoman Empire in particular, 'Unlucky adventures' is a unique source on the history of Ottoman society in the last third of the 18th century. So, in our opinion, the main feature of the work is its autobiographical character, and

although the goals of its writing largely determined the style of presentation and assessment of what is happening, the source of the author, who lived in Istanbul for about 10 months, was mostly his own experience and observations. The information about a particular state accumulated by a person of a different mentality and religion always allows you to look at the described state from a new angle. When analyzing the travelogue, it is important to take into account that the author was not an outside observer of the daily life of Ottoman society, but, in fact, a part of it: he spends almost a year in Istanbul; converts to Islam, serves as a janissary, marries – that is, leads an absolutely ordinary life of a local resident. As a result, we see the view of a foreigner, but well acquainted with the Ottoman reality. The focus is on the peculiarities of Istanbul Russian man in the East in the period of aggravation of relations between Russia and the Ottoman Empire, as well as the specifics of self-identification and perception of the “other” by our compatriot.

Belirli bir bölge ya da ülke hakkında özellikle yabancılar tarafından kaleme alınan eserler, tarih biliminin en önemli unsuru olan yazılı kaynakların ayrılmaz bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla tasvir edilen ülkelerde ya da coğrafyalarda hakim olan ve asırlar boyunca devam eden bir süreçte şekillenen mantalitenin yanı sıra, bu bölgelerde yaşayan toplumların temel nitelikleri de bahsi geçen kaynakların tarihi araştırmalarda kullanılması sayesinde daha iyi anlaşılabilir. Öte yandan, birtakım objektif faktörlerin etkisiyle, yazarların doğup büyüdüğü ve vatandaşlık aidiyeti ile bağlı oldukları ülkelerini bir araştırma konusu olarak tüm yönleriyle değerlendirmelerinin oldukça güç olması da toplumların tarihi üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda, özellikle yabancıların aktardıkları bilgilerin kullanılmasını son derece mühim ve aktüel kılmaktadır. İşte tam da bu bağlamda, bir yabancı tarafından kaleme alınmış ve 18. yüzyılın son çeyreği itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyal hayata ışık tutan eserlerden biri de "Nijniy Novgorodlu Tüccar Vasiliy Baraşıkov'un Amerika, Asya ve Afrika Kıtalarındaki Talihsiz Serüveni (1780-1787)" adlı 129 sayfalık seyahatnamedir.

İlk defa Osmanlı-Rus Savaşı'nın başladığı 1787'de yayımlanan eser, hedef okuyucu kitlesi nezdinde aşağıda ifade edeceğimiz bazı nedenlerden mütevellit ciddi başarı kaydetmiştir: Öncelikle söz konusu seyahatname, dönem itibariyle maceracı gezginlerin başından geçen talihsizlikleri ve bunların tanık oldukları sıra dışı hadiseleri büyük bir hayranlık ve merak ile takip eden okuyucular hesaba katıldığında, oldukça güncel bir alanda kaleme alınmıştır. Ayrıca, egzotik bir doğu ülkesi ile farklı bir tanışma formatını da muhtevasında barındırmaktadır. Dolayısıyla Baraşıkov'un seyahatnamesi kendi dönemi için başarılı bir satış hacmine ulaşmış ve ilk baskısının ardından 3 kez yeniden basılmıştır.

1756 yılında dünyaya gelen ve 1807'de vefat eden Vasiliy Yakovleviç Baraşıkov, Nijniy Novgorod kentinin ikinci loncasına mensup sıradan bir tüccar olarak hayatına devam etmekten 1780 yılında iştirak ettiği Rostov Fuarında soyguna maruz kalıp tüm mal varlığını kaybettikten sonra büyük bir maceraya yelken açmıştır. Mali durumunu düzeltmek ve yeni iş fırsatları yakalamak için önce St. Petersburg'a giden Baraşıkov, imparatorluğun başkentinden gemi adamı olarak Kopenhag'a geçer. Burada dolandırıcıların ağına düşerek köle tüccarlarının gemilerinde çalışmak durumunda kalır. Akabinde St. Thomas Adası'nda iki ay kiralık asker olarak görev yapar ve ardından da Porto Riko'da ağır işlerde çalışır. 1782 yılında özgürlüğüne kavuşur, bir Venedik ticaret gemisinde yeniden gemi adamı olarak çalışmaya başlar ve Avrupa'ya doğru yola çıkar. Lakin çalıştığı gemi Batı Afrika kıyılarında Mısırlı Türk korsanlar tarafından ele geçirilir. Daha sonra korsanlar arasında gerçekleştirilen ganimet paylaşımı esnasında Filistinli köle tüccarı Kaptan Muhammed'e verilen Vasiliy Baraşıkov önce sünnet ettirilir, daha sonra da İslam adını alır. Kaptan Muhammed'in gemisi ile Cebelitarık Boğazı'ndan Mora Yarımadası'na, oradan da Kıbrıs üzerinden Beytüllahim Limanı'na ulaşan Baraşıkov, bu kentte evi bulunan köle tüccarının kişisel hizmetkari

olarak 1 yıl 8 ay çalışır. Tüm bu süre boyunca kaçmak için fırsat kollar ve liman civarında dolaştığı bir gün üzerinde Rum flaması bulunan bir gemi dikkatini çeker. Geminin kaptanı olan Hristoforos'a başından geçen talihsiz hadiseleri yarım yamalak Türkçesi ile aktarır ve kaçabilmesi için kendisine yardım etmesini ıstırham eder. Bu fikre sıcak bakan Hristoforos ise gemi adamı olarak çalışması karşılığında Baraşıkov'a yardım etmeyi kabul eder. Hristoforos'un gemisi ile önce Kudüs'ün limanı olan Yafa'ya, buradan Kıbrıs üzerinden Adriyatik Denizi'ne, oradan da Venedik'e ulaşan Baraşıkov, Rusya'ya gidebilmek için birtakım girişimlerde bulunsa da Venedik'te maruzatını anlatabileceği bir Rus konsolos ya da diplomat ile görüşme imkanı bulamaz. Bunun üzerine bir sonraki durağı İstanbul olan Hristoforos'un gemisine geri dönerek şansını bir kez de pek çok Rus diplomatın görev yaptığı Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde denemeye karar verir. İstanbul'a demir attıkları gün kaptan Hristoforos, gemideki hizmetlerine karşılık Vasiliy Baraşıkov'u derhal serbest bıraksa da kendisine herhangi bir maddi destekte bulunmaz. Gemiden ayrıldıktan bir gün sonra dönemin Rusya İmparatorluğu Büyükelçisi Yakov İvanoviç Bulgakov'un Pera'daki konutuna giden Baraşıkov, tüm rica ve ısrarlarına rağmen İvanov'un huzuruna çıkamaz. İstanbul'da beş parasız kalan ve üzerindeki Rum kıyafetleriyle başından geçen olayları her fırsatta ve ortamda anlatmaya başlayan Baraşıkov, genelde Rusların kaldığı bir handa memleketi Nijniy Novgorod'a komşu kent olan Arzamas'tan İstanbul'a uzun zaman önce göç etmiş çizme ustası Gusman ile tanışır ve kendisinin yardımı ile Yeniçeri Ocağı'na girmeyi başarır.

Çalışmamıza konu olan seyahatnameyi değerlendirmeye başlarken, üzerinde özellikle durulması gereken bazı önemli hususları ifade etmekte büyük yarar var. Öncelikle mevzubahis eseri kaleme alan Vasiliy Baraşıkov, Osmanlı toplumunun günlük yaşantısını dışarıdan gözlemleyen sıradan bir yabancı değil; bizzat Osmanlı toplumunun somut bir parçasıdır. Zira kendisi İstanbul'da bir yıl kadar ikamet etmiş, İslam dinini kabul etmiş, yeniçeri olarak görev yapmış ve evlenmiştir. Yani, ortalama bir Osmanlı vatandaşı gibi sıradan bir hayat sürmüştür. Sonuç olarak karşımızda, yabancı olmasına rağmen Osmanlı realitesini ve sosyal hayatını son derece iyi bilen bir seyyah-yazar durmaktadır. Öte yandan eser, Türk-Rus gerginliğinin ve anlaşmazlığının tavan yaptığı bir dönem olan 18. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alındığı için potansiyel okuyucu kitlesinin büyük sempatisini kazanmıştır. Konjonktür gereği Baraşıkov'un ana hedefi, Rusya İmparatorluğu'nda herhangi bir kanuni kovuşturmayaya maruz kalıp başını belaya sokmadan sponsorlardan yüklüce para ödülü alabilmektir. Bu sebeple seyahatnamenin içeriğinde Vasiliy Baraşıkov'un İstanbul'a olan büyük hayranlığını sadece kentin coğrafi konumu üzerine yaptığı bazı değerlendirmelerde ve şehirde yer alan mimari eserlerin tasvirlerinde kısıtlı bir biçimde görebilmekteyiz.

Baraşıkov'un *Talihsiz Maceralarında* Osmanlı toplumunun en mühim özelliklerinden biri son derece net bir şekilde ifade edilmektedir: İslam dininin hakim bir konumda olduğu

Osmanlı toplumunda, farklı dinlere ve etnik kökenlere mensup vatandaşlar, birbirleriyle eşit bir şekilde ve tam bir sulh ortamında yaşamakta ve İstanbul özelinde muazzam bir sosyal devinimin birer unsuru olmaktadır. Eserinde bu duruma örnek olarak Hristiyan ailelerden devşirilen yetenekli çocukların önemli askeri ve bürokratik görevler için özel olarak yetiştirildikleri *Enderun Mektebini* gösteren Baranşikov, söz konusu kurumda uygulanan katı disiplin kuralları dahilinde çok yönlü bir öğrenim (harp sanatı, yabancı dil, müzik, sanat vb.) gören ve buna paralel olarak tecrübe kazanmak maksadıyla sarayın çeşitli birimlerinde çalışan öğrencilerin entelektüel seviyelerine ve tevazularına dikkat çekmektedir. Bu suretle Rus Seyyah-Yazar Baranşikov, yetiştirilecek öğrencinin sahip olduğu yeteneklere göre şekillenen ve ülkesi Rusya İmparatorluğu için son derece farklı olan bir eğitim metodunu okuyucularına izah ve tasvir etmektedir. Vasiliy Baranşikov'a göre, söz konusu sistem Sultana gönülden bağlı, her yönden gelişmiş ve olağanüstü bir performans ile çalışacak olan geleceğin bürokratlarını yetiştiren muazzam bir yapıdır¹. Zira yabancılara vatandaşlık verme geleneğini Roma'dan miras alan Osmanlı İmparatorluğu'nda, stratejik öneme haiz kilit görevlere atanacak yetenekli bürokrat ve komutanların mensup oldukları sosyal sınıf ya da etnik köken herhangi bir önem teşkil etmemektedir. İşte bu prensibi *Enderun Mektebi*'nin ana konsepti ve etkin Osmanlı yönetim sisteminin temeli olarak nitelendiren Baranşikov, imparatorluğun yüzyıllara yayılan gücünün, mevzubahis sistemin bir sonucu olduğuna özellikle vurgu yapmaktadır.

18. yüzyılın son çeyreği itibariyle Osmanlı toplumunda gözlemlenen transformasyon sürecinde yeniçerilerin ticaret ve zanaat hayatına dahil olmalarının son derece önemli bir rol oynadığını düşünen Baranşikov, bizzat Yeniçeri Ocağında görev yapması sebebiyle dönemin kara gücünün en önemli unsurlarından olan kurum hakkında daha detaylı bir bilgilendirme yapmayı tercih etmiştir. Malum olduğu üzere, 16. yüzyıla kadar sadece askeri faaliyetler ile iştigal halinde olan Yeniçeri Ocağının mensupları, seferler dışında sürekli olarak kışlalarında yaşar; evlenerek aile kurmalarına ve kişisel olarak ticari faaliyet yürütmelerine ise izin verilmezdi. Ancak söz konusu statünün yeniçerileri saray darbelerinin ayrılmaz birer parçası haline getirdiğini belirten Baranşikov, eserinde Yeniçeri Ocağı için “Sultanların bile en fazla çekindiği korkunç bir güç haline dönüşmüştür”² ifadesini kullanmaktadır. Tam da Vasiliy Baranşikov'un seyahat notlarını kaleme aldığı dönemde ticarete daha fazla dahil olarak aile kurmaya başlayan yeniçeriler, sosyal hayattaki etkilerini oldukça hızlı bir şekilde arttırmıştır. Bu bağlamda Baranşikov da tıpkı diğer yeniçeriler gibi zanaat ile iştigal etmeye başladığını, kendi atölyesini açarak Türk tipi çizme imalatını oldukça hızlı bir şekilde öğrendiğini ve bu sayede de yeniçeri maaşının dışında ek gelire sahip olduğunu

1 Neşastniya prikluçeniya Vasilya Baranşikova meşanina Nijnyago Novagoroda v tryoh çastyah sveta: v Amerike, Azii i Yevrope s 1780 po 1787 god. Vtoroye izdanie s dopolneniyem i figurami. Sanktpeterburg: Tip. Vilkovskago i Galçenkova, 1787, s. 115.

2 a.g.e., s. 107.

seyahatnamesinde aktarmaktadır³. Ünlü Rus tarihçi ve Türkolog M.S. Meyer'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönem izlediği agresif dış politikanın yanı sıra, bazı vilayetlerde görev yaptıkları süre zarfında ayrılıkçı birtakım politikaları uygulamaya çalışan paşaların da etkisiyle yeniçerilerin sayısında yaşanan zaruri artış, imparatorluğun iktisadi sistemi üzerine muazzam bir yük bindirmiştir⁴. Dolayısıyla Osmanlı ekonomisi devasa ordunun masraflarını karşılamakta yetersiz kaldıkça, yeniçeriler de ticarete ve zanaata dahil olma yolunu tercih etmişlerdir. Bahsi geçen faaliyetlerden elde ettikleri kazançlar da ana gelirleri haline dönüştükçe, yeniçeriler seferlere iştirak etmek istememişlerdir. Eserinde bu hususa özellikle dikkat çeken Nijniy Novgorodlu Yeniçeri Baraşıkov, 18. yüzyılın sonlarına doğru toplumun asker kesimiyle tücccar kesimi arasındaki sınırın giderek bulanıklaşmaya ve kaybolmaya başladığını belirtmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahın kendilerine tanıdığı yetki kapsamında devlet yönetiminde faaliyet gösteren askeri (seyfiye), dini ilimler (ilmiye) ve bürokratik (kalemiye) sınıflara da değinen Baraşıkov, mevzubahis guruplar arasındaki rekabete özellikle dikkat çekmiştir: "Pera insanları" olarak nitelendirdiği kalemiye sınıfına mensup profesyonel bürokratların sadrazamlık ya da valilik gibi seyfiye sınıfının tekelinde bulunan görevlere nadiren atandığını belirten Vasiliy Baraşıkov, buna rağmen profesyonel bürokrat kesimin 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle paşaların çevresinde daha fazla yer bulmaya başladıklarına vurgu yapmıştır. Söz konusu durumu seyfiye ile kalemiye arasındaki rekabette ibrenin kalemiyeden yana dönmeye başlamasının ve devlet yönetiminde giderek artan profesyonelleşmenin bir tezahürü olarak gören Yazar, tüm iktisadi sıkıntılara, toplumda giderek artan rüşvet sorununa ve ordunun zayıflamasına karşın Osmanlı İmparatorluğu'nun yine de son derece güçlü bir devlet olarak varlığına devam ettiğinin altını çizmiştir⁵.

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte Karadeniz'in tamamında serbest dolaşım ve ticaret yapma hakkına sahip olan Rus ticaret gemilerinin giderek artan faaliyetleri sonucunda Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticarete Rusya lehine gözle görülür bir gelişme yaşandığını dile getiren Baraşıkov, söz konusu antlaşmaya kadar geçen sürede ise döküm demir, çelik, kenevir, buğday ve kürk gibi önemli Rus ürünlerinin Don Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerde kurulan Temernikov Limanı'ndan yalnızca Türk gemileri ile İstanbul'a getirilebildiğini ve mevzubahis mamullerin Avrupa'ya sevkiyatının yasak olması sebebiyle de imparatorluğun başkentinde ucuz fiyatlara satıldığını ifade etmiştir. Osmanlı ile Avrupa ülkeleri arasındaki ana ticaretin de Levant (Doğu Akdeniz) kıyılarındaki limanlar üzerinden gerçekleştirildiğini belirten Vasiliy Baraşıkov, Afrikayı çevreleyen deniz yolunun gelişmesiyle birlikte Amerikan kolonileri ile Avrupa ülkeleri arasında artan ticaretin

3 a.g.e., s. 108.

4 Osmanskaya imperiya v XVIII veke. Çerti strukturnoy krizisa. – M.: Nauka. Glavnaya redakciya vostochnoy literaturı, 1991, s. 108.

5 a.g.e., s. 111.

Levant üzerinde olumsuz etki yapmasına rağmen yine de bu bölgenin Avrupa için son derece önemli bir pazar olduğuna vurgu yapmıştır⁶.

Ortodoks Hristiyan inancına mensup olan Vasiliy Baraşıkov, çoğunluğu Müslümanlardan teşkil Osmanlı toplumu içinde geçirdiği zaman boyunca din faktörünün sosyal ve siyasal hayata olan etkilerini de gözlemlemiştir. Mevzubahis gözlemlerini okuyucularına aktardığı satırlarda ‘‘Peygamber Hz. Muhammed inancının başıamamlığı’’ olarak nitelendirdiği şeyhülislamlık makamına özel bir ilgi göstermiş ve söz konusu makamda bulunan müftünün halk tarafından kutsal ve ilahi bir kişi olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Kaleme aldığı eserinde şeyhülislamın 18. yüzyılın sonlarına doğru saray çevrelerinde ve bizzat Osmanlı Sultanı nezdinde siyasi açıdan güç kaybına uğramasına rağmen özellikle toplum açısından son derece mühim olan dini hükümler hususunda muazzam bir otoriteye sahip olduğunu belirtmiş ve İstanbul’a ayak bastığı andan itibaren diyalog kurduğu imamlara da eserinde ayrıca yer vermiştir: Kente geldiğinde İslam inancına mensubiyetini onaylayan belgeyi tanzim eden ve kendisine doğru bir biçimde ibadet ve dua etmeyi öğreten imamdan övgü ile bahsetmiş, İstanbullu hanımı ile nikahını kıydıktan sonra bir başka hanımla ikinci evliliğini yapmasının iyi olacağını söyleyen diğer semt imamının tavsiyesini de okurlarına aktarmıştır⁷. Ezan okuyan müezzinleri kiliselerde çan çalmakla mükellef zangoçlara benzeten Vasiliy Baraşıkov, yeniçeri olarak görev yaptığı esnada Padişahın Aya Sofya’da kıldığı Cuma namazlarını izlemiş ve ‘‘büyük bir üzüntü ve pişmanlıkla’’ bizzat kendisi de Aya Sofya’da namaz kılmıştır. Zira din konusunda son derece hassas olan ve namaz gibi önemli bir ibadete sadece kafirlerle savaş esnasında ara verilen Osmanlı toplumu nezdinde iyi bir izlenim bırakmak bir yabancı için oldukça elzemdir⁸. Seyahatnamesinde din mevzusuna pek çok yerde değinen Vasiliy Baraşıkov, Osmanlı toplumunda abdest, sünnet, oruç, hac ve sadaka gibi temel dini uygulama ve ritüellerin ne manaya geldiğini ve nasıl tatbik edildiğini de okuyucuları ile paylaşmıştır. Oruç ibadetinin olağanüstü şartlar dışında büyük bir disiplin ile yerine getirildiğini ifade eden Yazar, zekat ve sadaka konularında ise aynı disiplinden bahsetmenin güç olduğunu belirtmektedir. Baraşıkov’a göre zekat ve sadaka, genellikle toplumun orta gelir seviyesine mensup vatandaşlarınca ifa edilen bir ibadettir. Büyük miktarlarda servete sahip olan zengin kesim ise tıpkı vergi konusunda olduğu gibi bu alanda da kendi payına düşen miktarı ödemekten çeşitli yöntemlerle kaçınmaktadır⁹.

Osmanlı toplumunun kendine has özellikleri karşısında karmaşık duygulara kapılan ve bunları kaleme aldığı satırlarda kızgınlık, hayranlık ve hayretler içerisinde ifade eden Baraşıkov, Osmanlı aile hayatına; özellikle de eşinin ve kayınvalidesinin aile içindeki rolüne alışmakta zorlanmıştır: Gelenekler konusunda yeterince bilgi sahibi olmayan yazar, ev için

6 a.g.e., s. 86-87.

7 a.g.e., s. 101.

8 a.g.e., s. 103.

9 a.g.e., s. 94.

gereken gıda ürünlerini başlarda kendisi satın almış, lakin bu hareketi eşi ve kayınvalidesi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bunun üzerine daha tecrübeli olan arkadaşı Gusman sürece dahil olmuş ve kendisine şunları söylemiştir: “İslam (Baraşıkov’a köle tüccarı tarafından verilen isim), sen iyisi mi parayı eşine ve kayınvalidene ver. Kendilerine ve sana lazım olan ne varsa bizzat satın almaktan memnuniyet duyacaklardır”¹⁰. Elbette memleketi Nijniy Novgorod’da karısı ve iki çocuğu tarafından beklenen Vasiliy Baraşıkov için bunlar, son derece yabancı ve alışık olmadığı geleneklerdir. Bunun dışında Osmanlı İmparatorluğu’nda erkeklere tanınan çok eşlilik hakkı ve saraydaki harem hayatı da Rus Yeniçeri İslam’ın dikkatinden kaçmamıştır: Eserinde cennet kavramının Osmanlı toplumu nezdinde ne anlama geldiğini okuyucularına aktarırken ilginç bir benzetme yapan Baraşıkov, buradaki yaşamın Sultanın yeryüzündeki hayatına benzediğini ve sultanlık saraylarında bulunan haremdeki lüks ortamın da bir nevi cennet olarak nitelendirilebileceğini belirtmiştir¹¹.

Seyahatnamesinde İslami değerler ve gelenekler üzerine kurulu olan Osmanlı yargı sistemine de yer veren Baraşıkov’a göre, ceza davalarına konu olan suçlar Rusya’daki kadar detaylı bir kovuşturmayaya maruz kalmasa da özellikle halkı aldatmaya yönelik ticari suçlarda el ve kol kesme gibi caydırıcı cezalar yaygın bir şekilde uygulanmaktadır¹². Yine vatana ihanet ya da cinayet gibi büyük suçlardan hüküm giyen Rumların genellikle kazığa oturtulduğunu belirten Baraşıkov, söz konusu cezayı “En korkunç idam metotlarından biri olan kazığa oturtma, vatana ihanet ya da cinayetten hükümlü Rumlara yönelik olarak uygulanmaktadır. Elleri önden bağlanan mahkum, yere yüzükoyun yatırılır ve sırtına bir eşek eyeri bağlanır. Daha sonra bu eyerin üzerine oturan bir cellat hükümlünün kafasını geriye doğru çekerek sabit tutarken, diğer cellat ise kazığı saplar ve elindeki tokmak ile suçlunun göğsünden ya da omzundan dışarı çıkana kadar vurmaya devam eder” sözleriyle anlatırken, “garip Türk adetlerinin bir tezahürü” olarak nitelendirdiği hadım etme cezasını da “toplumdaki cehaleti ve batıl inançları daha da güçlendirmekten başka bir işe yaramayan saçma ve boş geleneklerden biri”¹³ şeklinde tanımlamıştır.

Tam da bu noktada makalemize konu olan eserin dönemi itibarıyla hangi şartlarda ortaya çıktığı üzerinde de durmak gerekmektedir: Öncelikle Vasiliy Baraşıkov, ülkesine geri döndüğünde Rus toplumuna yeniden kolayca entegre olabilmek ve alabileceği olası cezalardan kaçınmak amacıyla seyahatnamesinde kendisini esir düşmüş talihsiz bir Rus olarak göstermeye özellikle dikkat etmiştir¹⁴. Böylece Türk-Rus anlaşmazlığından olumsuz

10 *Neşastniya prikluçeniya Vasilya Baraşıkova meşanina Nijnyago Novagoroda v tryoh çastyah sveta: v Amerike, Azii i Yevrope s 1780 po 1787 god. Vtoroye izdanie s dopolneniyem i figurami, Vilkovskago i Galçenkago, Sanktpetersburg 1787, s. 54.*

11 a.g.e., s. 114.

12 a.g.e., s. 56.

13 a.g.e., s. 118.

14 Victor Taki, *Tsar i sultan. Osmanskaya imperiya glazami rossiyan*, Novoe literaturnoye obozreniye, Moskova 2017, s. 98.

etkilenen okuyucu kitlesi nezdinde, Hristiyanlığın manevi etkilerinden de istifade etmek suretiyle acıma ve empati hislerini uyandırmak Yazarın öncelikli hedefi olmaktadır. Bu duruma bağlı olarak da seyahatnamede Türk adet ve geleneklerinin devamlı olarak Rus gelenekleriyle kıyaslandığını ve iki toplum arasındaki sosyal, kültürel ve dini farklılıkların özellikle öne çıkarıldığını görmekteyiz. Bu vesileyle de vatanından uzak diyarlarda mücbir sebeplerle dinini değiştirmek zorunda kalan mağdur bir yazarın esaret altındayken memleketine büyük bir özlem duyduğu algısı yaratılmaya çalışılmaktadır.

Basıldığı dönemde iyi satmasına rağmen bilimsel manada araştırmacılardan gereken ilgiyi görmeyen eser¹⁵, okuyucu ile ilk kez buluşmasından ancak bir asır sonra bilim insanlarının dikkatini çekmiştir¹⁶. 1900 yılında Nijniy Novgorod Bilimsel Arşiv Komisyonu'nun yıllık faaliyetleri kapsamında Vasiliy Baranşikov'un gerçekten var olduğunu ve ülkesinden uzakta yaşadığını kanıtlayan "Yurtdışında Gönüllü Olarak Yaşayan Nijniy Novgorodlu Tüccar Vasiliy Yakovleviç Baranşikov'un Sorgusu (Mart 1786)" yayımlanmış¹⁷, 20. yüzyılın ikinci yarısında da bu seyahatnameden esinlenerek yazılmış ve pek çok faydalı ek açıklama ile yorum içeren "Bir Rus Gezginin Hikayesi" basılmıştır¹⁸. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyıl itibariyle de gerek dil bilimciler, gerekse tarihçiler mevzubahis eseri ve yazarını çalışmalarında ele almışlardır¹⁹.

Konu ile ilgilenen araştırmacılar ve uzmanlar Vasiliy Baranşikov'un kişiliği ve kaleme aldığı eser üzerine farklı fikirlere sahip olsa da, Doğu toplumları ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine çalışan tarihçiler için söz konusu seyahatname; özellikle 18. yüzyılın son çeyreğine ilişkin içerdiği değerli bilgiler vesilesiyle özgün ve kıymetli bir kaynak niteliğine haiz olmaktadır. Bu bağlamda eserin en mühim özelliğinin, İstanbul'da bir yıla yakın bir süre yaşayan Yazarın gözlemleri ve kişisel tecrübesiyle Osmanlı toplumundaki sosyal ve iktisadi hayatı başarılı bir şekilde tasvir etmesini sağlayan otobiyografik karakteri olduğu

- 15 A. A. Vigasin, Neşastniya priklyuçeniya Vasilya Baranşikova, meşanina Nijnago Novagoroda v tryoh çastyah sveta: v Amerike, Azii i Yevrope s 1780 po 1787 god, *Puteşestviya po Vostoku v epohu Yekaterin II*, Vostochnaya Literatura, Moskva 1995.; S. A. Vengerov, *Kritiko-biografiçeskiy slovar russkih pisateley i uçyonih VI*, 1897-1904, s. 220; V. I. Rabinoviç, *S gişpantsami v Noviy York i Gavanu*, Mısl, Moskva 1967.
- 16 N. S. Leskov, "Vdohnovenniye brodyagi (Udalekie "skaski")", *Polnoye sobraniye soçineniy*, T. 12., Spb., 1897.
- 17 "Dopros, snyatty s nijgorodskogo kuptsa Vasilya Yakovleva Baranşikova, javivşegosya dobrovolno iz-za granitsi", *Jurnal Nijgorodskogo namestniçeskogo pravleniya. - Deystviya Nijgorodskoy gubernskoy uçyonoy arhivnoy komissii*. T. 4. Nijniy Novgorod 1900, s. 108-110.
- 18 R. A. Ştilmark, *Povest o strannike Rossiyskom*, Volgo-Vyatskoe kN. İzd-vo, Nijniy Novgorod 1991.
- 19 P. V. Alekseev, "Russkiy orientalniy travelog kak janr putevoy prozi kontsa XVIII – pervoy treti XIX veka", *Filologiya i çelovek*, No. 2, 2014; P. V. Alekseev, "Russkiy romantiçeskiy orientalizm: prinsipi i problemi issledovaniya", *Filologiya i çelovek*, No. 4, 2013; T. V. Maltseva, "Formirovaniye romanih struktur v russkoy literature XVIII veka: «malenkii roman»", *Dergaçevskiye çiteniya - 2008*; "Russkaya literatura: natsionalnoye razvitiye i regionalniye osobennosti". *Problema janrovih nominatsii : materialı IX Mezduar. nauç. konf.*, I, Yekaterinburg, 2009; D. V. Neustroev, "Oçarovanniy strannik" N.S. Leskova: *genesis i poetika*: avtoreferat dis. ... kandidata filologiçeskih nauk: 10.01.01. Moskva, 2007; N. V. Morohin, "Neizvestnaya znamenitost" *Neşastniye priklyuçeniya Vasilya Baranşikova sost.* N. V. Morohin, D. Pavlov, Knigi, Nizhniy Novgorod 2011.

kanaatindeyiz. Malum olduğu üzere, herhangi bir devlet ya da toplum hakkında farklı bir mantaliteye sahip ve dine mensup bir yabancı tarafından toplanan bilgiler, tasvir edilen coğrafyayı yeni bir bakış açısı ile değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Bu bağlamda bir diplomat, asker ya da gezgin olmamasına rağmen, Vasiliy Baranşikov'un kaleme aldığı seyahatname sayesinde de 18. yüzyılın son çeyreği itibarıyla Osmanlı toplumunun sahip olduğu birtakım kendine has özellikleri değerlendirme imkanı ortaya çıkmaktadır. Nihai olarak söz konusu seyahatname için 18. yüzyıla ilişkin kaleme alınmış çağdaşlarından farklı olarak, Doğu realitesini bambaşka bir şekilde aktaran; sadece İstanbul'daki günlük hayatın akışını değil, aynı zamanda toplumdaki farklı dinlerin ve kültürlerin çok yönlü etkileşimini de tasvir eden bir eser demek yanlış olmayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Devlet Üniversitesi (UNN) nezdinde 20-18-00374 proje numarasıyla Rus Bilim Vakfı'nın mali desteği ile gerçekleştirilmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This essay was carried out at the Lobachevsky State University of Nizhni Novgorod (project no: 20-18-00374) by the financial support of Russian Science Foundation.

Kaynakça/References

- Alekseev, P. V., "Russkiy orientalnyy travelog kak janr putevoy prozi kontsa XVIII – pervoy treti XIX veka", *Filologiya i çelovek*. – 2014. – №2. – S. 34-46.
- Alekseev, P. V., russkiy romantičeskiy orientalizm: prinsipi i problemi issledovaniya, *Filologiya i çelovek*. – 2013. – №4. – S. 18-26.
- Dopros, snyaty s nijegorodskogo kuptsa Vasilya Yakovleva Baranşikova, javişşegosya dobrovolno iz-za granitsı, *Jurnal Nijegorodskogo namestniçeskogo pravleniya*. - Deystviya Nijegorodskoy gubernskoy uçyonoy arhivnoy komissii. T. 4. Nijniy Novgorod, 1900, s. 108-110.
- Leskov, N. S., Vdohnovenniye brodyagi (Udaleckie "skaski"), *Polnoye sobraniye soçineniy*. T. 12. – Spb., 1897.
- Maltseva, T. V., *Formirovaniye romanuh struktur v russkoy literature XVIII veka: «malenkiy roman»* Dergaçevskiye çiteniya - 2008. Russkaya literatura: natsionalnoye razvitiye i regionalniye osobennosti. Problema janrovih nominatsii : materialı IX Mezhdunar. nauç. konf. — Yekaterinburg, 2009. — T. 1., s. 27-41.
- Meyer, M. S., *Osmanskaya imperiya v XVIII veke. Çertı strukturalnoy krizisa. Glavnaya redakciya vostochnoy literaturi*, 1991.
- Morohin, N. V., Neizvestnaya znamenitost // Neşastniye priklyuçeniya Vasiliya Baranşikova [Tekst] / [sost. N. V. Morohin, D. Pavlov]. - Nizhniy Novgorod: Knigi, 2011. - 108, [2] s.

- Neşastniya prikluçeniya Vasilya Baranşikova meşanina Nijnyago Novagoroda v tryoh çastyah sveta: v Amerike, Azii i Yevrope s 1780 po 1787 god. Vtoroye izdanie s dopolneniyem i figurami.* Sanktpeterburg: Tip. Vilkovskago i Galçenkova, 1787.
- Neustroev, D. V., “Oçarovanny strannik”, *N.S. Leskova: genesis i poetika: avtoreferat dis. ... kandidata filologičeskih nauk: 10.01.01, Moskva, 2007.*
- Rabinoviç, V. I., *S gişpantsami v Noviy York i Gavanu.* – M.: Misl, 1967.
- Ştilmark, R. A., *Povest o strannike Rossiyskom.* – Nijniy Novgorod: Volgo-Vyatskoe kN. İzd-vo, 1991.
- Taki, V., *Tsar i sultan. Osmanskaya imperiya glazami rossiyan, Novoe literaturnoye obozreniye,* 2017.
- Vengerov, S. A., *Kritiko-biografiçeskiy slovar russkih pisateley i uçyonih.* Tom,1897-1904.
- Vigasin, A. A., *Neşastniya prikluçeniya Vasilya Baranşikova, meşanina Nijnyago Novagoroda v tryoh çastyah sveta: v Amerike, Azii i Yevrope s 1780 po 1787 god, Puteşesviya po Vostoku v epohu Yekaterini II,* Moskva: Vostochnaya Literatura, 1995, s. 101-106.

